

UOT 338.124.4

Qlobal maliyyə böhranları: səciyyəvi cəhətlər, ortaq xüsusiyyətlər

Həsənov Rəşad Müsəllim oğlu*
magistr

Xülasə

Tədqiqatın məqsədini son 30 ildə baş vermiş qlobal maliyyə böhranlarının səciyyəvi cəhətlərini, ortaq xüsusiyyətlərini aşkarlamaq və müvafiq elmi ümumiləşdirmələr aparmaq təşkil edir.

Tədqiqatın metodologiyasını təhlilin sintez, müqayisə üsulları təşkil edir.

Tədqiqatın nəticəsi: araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, bir çox ortaq xüsusiyyətlərdən erkən xəbərdarlıq signalı kimi istifadə edərək qlobal iqtisadi böhranların qarşısını almaq və ya təsirini yumşaltmaq mümkündür.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: daha geniş statistik və elmi analitik informasiya tələbi.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti: baş verə biləcək yeni qlobal iqtisadi böhranların qarşısını almaq və ya belə böhranlardan daha az itki ilə çıxmaq sahəsində mütəxəssislərin elmi və praktik biliklərini zənginləşdirməyə xidmət edir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: Yazıda Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı və digər qlobal maliyyə təsisatlarının hesabatlarından, həmçinin maliyyə böhranlarının araşdırılmasına həsr olunmuş tədqiqatlardan istifadə edilərək bir sıra fakt və rəqəmlər ilk dəfə elmi dövriyyəyə çıxarılmışdır.

Açar sözlər: *qlobal maliyyə böhranları, TED spred, «spekulyativ köpüklər».*

Giriş

2007-ci ildə başlayan və hələ də tam şəkildə bitməyən qlobal maliyyə böhranı bir çoxlarımızın həyatına dolayı və birbaşa yolla təsir etdi. Birbaşa təsire düşənlər

* Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. AZ1014. Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov, 32
r_hassanov@yahoo.com

bunu işdən azad olunmasında, əmək haqqlarının azalmasında, dolaylı təsirə məruz qalanlar isə bunu qiymət artımı və digər iqtisadi proseslərdə hiss etdilər. Böhran nəticəsində beynəlxalq ticarət dövriyyəsi kəskin şəkildə azaldı, bir çox iri dövlətlərin iqtisadi göstəriciləri aşağı düşdü.

Bütün bunlar dünya siyasətçilərinin və iqtisadçıların düşüncələrində yeni suallar yaratmağa başladı. Bir çox iqtisadçılar böhranın kökünü araşdırmaq üçün uyğun müqayisələr aparmağa, cari vəziyyəti hətta 1929-1933-cü ilin Böyük Depressiyasına bənzətməyə başladılar.

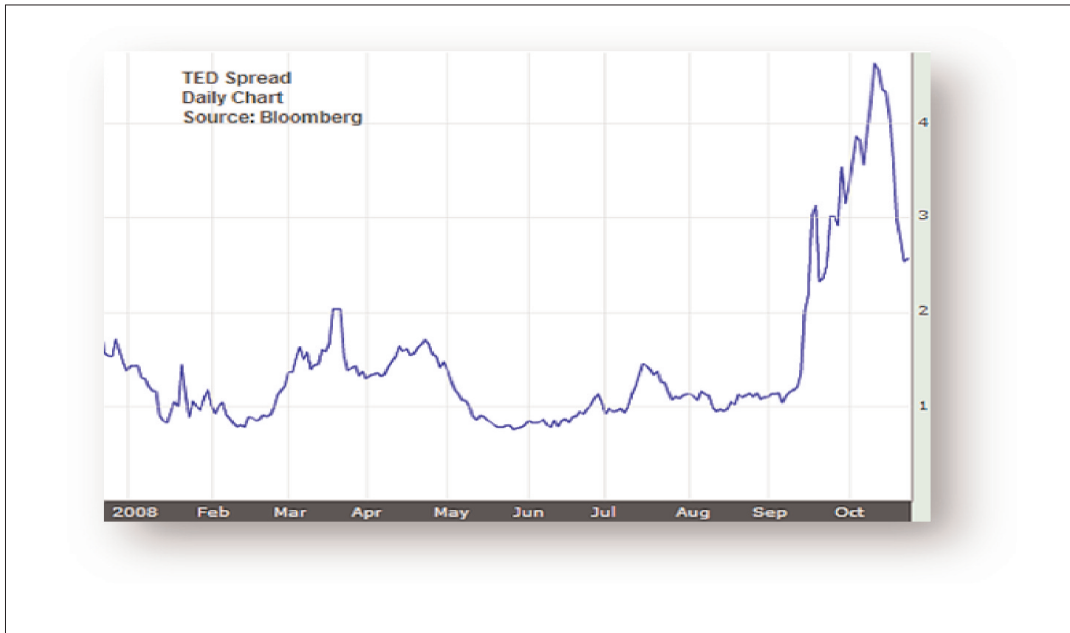
Əslində, bu araşdırmalar nəticəsində bir çox oxşarlıqlar meydana çıxdı. Bu tədqiqatda əsas məqsəd son 30 ildə baş vermiş bir neçə qlobal maliyyə böhranlarının kökündə duran əsas səbəbləri və müşahidə olunan ortaq xüsusiyyətləri araşdırmaq və müvafiq olaraq qruplaşdırmaqdır. Nümunə kimi Cənub-Şərqi Asiya, Latın Amerikas, Rusiya maliyyə bazarlarında baş vermiş böhranlar, eləcə də, Birləşmiş Krallığın "Kiçik banklar böhranı", "Barings" bankının süqutu və cari qlobal maliyyə böhranı götürülmüşdür.

Maliyyə bazarlarındakı panika

Maliyyə sektorunda baş vermiş hər hansı bir xoşagəlməz hal bazarın digər iştirakçıları arasında dərhal panika yaranmasına səbəb olur. Araşdırılan iqtisadi böhranların bir çoxunda "katalizator" rolunu məhz bu hal oynamışdır. Məsələn, 1997-ci ilin Cənub-Şərqi Asiya (CŞA) böhranı ilk olaraq Taylandda başlanmışdı. Tayland isə həmin vaxt dünya iqtisadiyyatına o qədər də təsir gücünə malik olmayan kiçik bir dövlət idi. Bəs hansı səbəbdən bu kiçik ölkədə başlayan problemlər tarixdə baş vermiş ən iri maliyyə böhranlarından biri olan Cənub-Şərqi Asiya maliyyə böhranına başlanğıc verdi? Ən sadə izah odur ki, Tayland investorlar üçün "zəngli saat" rolunu oynamışdı. Belə ki, artıq investorların region ölkələrinə olan inamı azalmağa başlamışdı. Onlar regiondan külli miqdarda vəsaitlərini geri götürməyə məcbur olmuşdular. Nəticədə, bazarda yaranmış panika nəticəsində böhran digər region ölkələrinə-İndoneziyaya, Cənubi Koreaya da yayılmışdı.

Bazarda yaranan panika ilə bağlı başqa bir məqam: CŞA böhranının təsiri o qədər böyük olmuşdu ki, hətta Rusiyaya qədər gəlib çatmışdı. Burada da valyuta böhranı gözləyən investorlar artıq Rusiyadan qaçmağa çalışmışdılar [1].

Bu ərəfədə Rusiya hökumətinin atdığı addımlar investorları daha da çəkindirməyə başladı. Belə ki, o zamankı Rusiya prezidenti Boris Yeltsin mart ayında baş nazir Viktor Çernomırdın da daxil olmaqla, bütün hökuməti istefaya göndərdi. Həllədiçi faktor olmasa belə, onun əvəzinə təyin olunan 35 yaşlı Sergey Kiriyenkonun dövlət sektorunda təcrübəsinin olmaması investorları narahat edən məqamlardan biri idi. Hadisələrin kəskinləşməkdə olduğu bir vaxtda Dumanın (*Rusiya parlamenti*) o vaxt-

Qrafik 1. 2008-ci il üçün TED Spread göstəricisi

kı sədri Sergey Dubinin müxbirlərin iştirakı ilə keçirilən iclasında hökuməti "yaxın 3 ildə borc böhranının gözlənilməsi" ilə bağlı xəbərdar etməsi investorlara böyük signal idi. Bütün bunlar bazarda panikanın sürətlə yayılmasına, investor inamının itməsinə səbəb oldu. Amma yəqin ki, panikanın rolu haqqında göstərə biləcəyimiz ən bariz nümunələrdən biri son qlobal maliyyə böhranı ilə bağlıdır. 2008-ci ildə, xüsusən də, "Lehmann Brothers" investisiya bankının müflis olmasından sonra ABŞ maliyyə bazarlarında panika yaranmağa başladı. Dünyanın ən iri banklarından biri olan "Lehmann Brothersin" süqutundan sonra artıq heç bir banka etibar qalmamışdı. Bu öz növbəsində, banklar arasında qarşılıqlı inamsızlığın yaranmasına səbəb olmuşdu. Bu inamsızlığın bariz göstəricisi kimi, TED spreadin¹ kəskin artmasını göstərə bilərik. Belə ki, bu fərq 2008-ci ilin payızında 4%-ə qədər qalxdı. Bu inamsızlıq nəticəsində bazarda likvidlik qurudu. Bu isə gələcək problemlərin kökündə duran əsas səbəblərdən biri idi.

Panika ilə bağlı son olaraq onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, 2007-ci ildə İngiltərə Bankı bir neçə dəfə "Northern Rock" bankının borc öhdəliklərini ödəyə biləcəyini, onlara görə zəmanət verəcəyini qeyd etsə belə, artıq gec idi. Depozitorlar panikada idilər. Məhz bunun nəticəsində 2007-ci ilin avqust-sentyabr aylarında bankdan 3 milyon funta yaxın depozit geri götürüldü.

¹TED Spred dedikdə hökumətlərin təklif etdiyi risksiz gəlir faizi ilə bankların bir-birlərinə borc verdiyi faiz dərəcəsinin arasındakı fərq nəzərdə tutulur. Bu fərq nə qədər böyük olsa, bu o deməkdir ki, bazarda inamsızlıq hökm sürür. Çünki banklar bir-birlərinə verdiyi borca görə daha yüksək faiz dərəcəsi müəyyən edir.

Maliyyə institutlarının fəaliyyətinin bir-birindən yüksək qarşılıqlı asılılığı

Bu bəndin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu yoxlamaq üçün sadəcə bir suala cavab axtarmaq gərəkdir: necə oldu ki, ABŞ-da başlayan maliyyə böhranı İslandiyanın və ya Almaniyanın hansısa lokal bankına gəlib çatdı? Doğurdan da, böhranın yayılma sürəti və mexanizmi çox qeyri-adi oldu. Dünyada baş verən qloballaşma maliyyə sektorundan da yan keçməmişdir. Şəbəkələşmənin, texniki imkanların inkişafı nəticəsində bir çox qeyri-adi və mürəkkəb maliyyə alətləri və məhsulları yaranmağa başladı. Bunun nəticəsində, dünya maliyyə sektorundakı iştirakçılar arasında əlaqə və əməliyyatlar daha da möhkəmlənməyə, qarşılıqlı asılılıq isə artmağa başladı [2]. Ona görə də, yuxarıda qoyulan suala cavab olaraq, böyük əminliklə demək olar ki, məhz bu məhsulların yaranması səbəbindən, başqa sözlə, qloballaşma nəticəsində İslandiyanın, eləcə də, bir çox kiçik dövlətlərin maliyyə institutları bu böhranın birbaşa iştirakçlarına çevrildilər. Hətta dünya iqtisadiyyatında elə də böyük rola malik olmayan İslandiya cari böhrandan ən çox ziyan çəkmiş ölkələrdən biri oldu. Göründüyü kimi, qloballaşma nəticəsində yaranan bu qarşılıqlı asılılıq sonralar "virusun" daha tez yayılmasını təmin etdi. Heç də təsadüfi deyil ki, Birləşmiş Krallığın o zamankı baş naziri Qordon Braun cari böhran haqqında "qloballaşmanın ilk böhranı" ifadəsini işlətməmişdir.

Başqa bir misalı nəzərdən keçirək. İngiltərə Bankının (İB) Kiçik banklar böhranı haqqında hazırladığı xüsusi hesabatda qeyd olunur ki, kiçik və orta banklar Britaniyada və xaricdə yerləşən maliyyə institutlarından, o cümlədən, sığorta şirkətlərindən, korporasiyalardan və digər banklardan, onların depozitlərindən çox asılı idilər [3]. Belə olan şəraitdə, İB 1991-cü ildə BBCİ bankının bağlanması elan etdikdən sonra, bazarda panika yaranmağa başladı ki, nəticədə iri depozitorlar digər banklardan öz vəsaitlərini çıxarmağa başladılar. Bu isə öz növbəsində, digər bankların müflisləşməsi prosesini sürətləndirdi. Əgər bu qarşılıqlı asılılıq o qədər də böyük olmasa idi, o zaman digər bankların müflisləşməsinin qarşısı alınmış olardı.

Digər tərəfdən, İngiltərənin ən qədim kommertiya bankı sayılan Barings bankında baş vermiş böhran isə dünya iqtisadiyyatına o qədər də təsir etmədi. Buna səbəb o idi ki, Barings bankı dünya maliyyə bazarlarında aktiv fəaliyyət göstərmirdi.

Spekulyativ "köpüklərin" partlaması

Spekulyativ "köpük" dedikdə qiyməti qeyri-stabil olan hər hansı bir aktivin (neft, daşınmaz əmlak, səhmlər və s.) qiymətinin fundamental səbəb olmadan müvəqqəti olaraq kəskin şişirdilmiş artımı nəzərdə tutulur. Bu "köpüklərin" mənbələri böhrandan böhrana fərqli olmuş, lakin hər bir böhran dövründə eyni proseslər müşahidə

olunmuşdur [4]. Bu termini nümunə üzərində daha rahat izah etmək olar. 1970-ci illərdə neftin qiymətləri demək olar ki, 4 dəfə artmışdı. Bu isə öz növbəsində neft ixrac edən Latin Amerikasını ölkələrinə çox böyük gəlirlər gətirməyə başladı. Bunun nəticəsində, dünyada neft ixrac edən ölkələrlə digər ölkələrin cari balanslarında kəskin fərqlər müşahidə olunmağa başladı. Lakin məlum faktdır ki, neft qiymətləri çox qeyri-stabildir və hər an düşə bilər. Odur ki, neft qiymətinin qalxması nəticəsində yaranmış iqtisadi inkişaf aldadıcı olur. 1980-ci illərdə isə neftin qiyməti düşməyə başladı və beləliklə, "köpük partladı". Bunun nəticəsində həmin ölkələrdə 1982-1984-cü illərdə çox böyük borclar yaranmağa başladı. Sonradan isə hökumətlər borc öhdəliklərini yerinə yetirə bilməyəcəklərini etiraf etdilər.

2007-ci il böhranının kökündə isə nəinki bir, hətta iki spekulyativ "köpük" dururdu. Belə ki, neft qiymətləri artaraq, həmin ərəfədə özünün ən yüksək tarixi göstəricisinə çatmışdı. Nəticədə, ixracatçı və idxalatçı dövlətlərin cari balansları arasında fərqlər yenidən böyüməyə başlamışdı.

Böhranın kökündə duran ikinci "köpük" kimi isə ABŞ-da ev qiymətlərinin kəskin düşməsinə göstərmək olar. ABŞ-da sab-praym (sub-prime)² bazarlarında baş vermiş problemlər yeni yaranmış bu qiymətli kağızlara sahib bankları çətin vəziyyətdə qoydu. Böyük Britaniyada böhranın qurbanına çevrilmiş ilk maliyyə institutlarından biri "Northern Rock" bankı idi. Bu fakt isə heç də təsadüfi deyil. Belə ki, bankın özü birbaşa olaraq ABŞ-ın sab-praym bazarında iştirak etməsə də, yuxarıda qeyd edilən qeyri-adi maliyyə alətləri vasitəsilə təsir mexanizmi buraya da gəlib çıxmışdı. Çünki "Northern Rock"-un aktivlərinin böyük hissəsinin arxasında sab-praym ilə bağlı qiymətli kağızlar dururdu.

Eyni sözləri 1991-1993-cü illər Kiçik bank böhranlarına da aid etmək olar. Belə ki, bu bankların əksəriyyəti daşınmaz əmlak bazarlarında çox fəal idilər. Kommersiya və yaşayış binalarının qiymətləri, uyğun olaraq, 27% və 14% düşükdə isə bu bankların çoxu çətin vəziyyətlə üzləşdi.

İqtisadi bum - durğunluq dövrləri

Məlum məsələdir ki, hər bir iqtisadi bum periodundan sonra durğunluq dövrü (müvəqqəti olsa belə) labüddür. Araşdırma göstərir ki, demək olar ki, bütün analiz olunan böhranlardan əvvəl ölkənin və ya sektorun iqtisadi inkişaf periodu olmuşdur [5]. Məsələn, Cənub-Şərqi Asiyada baş vermiş maliyyə böhranından öncə region ölkələrinin iqtisadiyyatı çox çiçəklənmiş, ölkələr görünməmiş inkişaf templərinə nail olmuşdular. Lakin təəssüf ki, "Asiya pələngləri"³ bu iqtisadi möcüzənin öhdəsindən layiqincə gələ bilmədilər. Belə ki, böyük maliyyə axınlarını idarə etmək

² Sab-praym dedikdə ödəmə qabiliyyəti zəif olan şəxslərə verilən ipoteka kreditləri nəzərdə tutulur.

³ Honk-Konq, Sinqapur, Cənubi Koreya və Tayvan nəzərdə tutulur

üçün uyğun iqtisadi islahatlar aparılmamış, maliyyə sistemi üzərində güclü nəzarətə nail olunmamışdı.

Aparılan təhlillər nəticəsində məlum olmuşdur ki, yuxarıda qeyd olunan faktor Rusiyanın borc böhranı üçün də xarakterikdir. Belə ki, SSRİ dağılıdıqdan sonra Rusiya müsbət iqtisadi artıma ilk dəfə məhz 1997-ci ildə - böhrandan bir il öncə nail olmuşdu.

İnflyasiya 1995-ci il ilə müqayisədə (131%) 1997-ci ildə xeyli aşağı düşmüşdü (11%). İxrac və idxal isə balanslaşmağa doğru istiqamət götürmüşdü. Bütün bunlara baxmayaraq, Rusiya böhrandan qaça bilmədi. Buna kompleks səbəblər var idi.

İB-nın Kiçik Bank böhranı haqqında hazırladığı xüsusi hesabatında o da qeyd olunur ki, "bu böhran makroiqtisadi bum-durğunluq periodunun nəticəsidir". Araşdırmalar qeyd olunan xüsusiyyətin cari və Latın Amerikasına böhranı üçün də xarakterik olduğunu göstərir. Belə ki, hər iki halda böhrandan öncəki iqtisadi inkişaf nəticəsində yaranmış iqtisadi konyuktura uyğun islahatlar aparılmamış, iqtisadiyyatda olan "isti pul" düzgün idarə edilməmişdir.

Maliyyə institutlarının məsuliyyətsiz davranışları və maliyyə nəzarətinin zəif olması

Bu bənd daha çox cari böhrana aiddir. Bir çox banklar və maliyyə institutları çox riskli əməliyyatlarla məşğul idilər. Məsələn, yuxarıda qeyd edilən "Northern Rock" bankının kapitalının böyük hissəsi ipoteka bazarından cəlb olunmuşdur ki, bunların çoxusu üzərində də qiymətli kağızlar yaradılmış, satışı və təkrar satışı buraxılmışdır. Digər maliyyə institutları da ilk baxışdan riski az görünən, lakin arxasında heç bir ciddi zəmanətin dayanmadığı maliyyə alətlərinə investisiya edirdilər.

Tarixən, bu cür riskli əməliyyatların kökündə daha çox gəlir əldə etmək və daha iri bazar payına sahib olmaq istəyi durmuşdur. Bu istək isə, bazar iştirakçılarını bəzi hallarda məsuliyyətsiz addımlar atmağa sürükləmişdir. Buna ən bariz və maraqlı nümunə kimi Barings bankının Sinqapurdakı əməliyyatlarını göstərə bilərik. Bankın Sinqapur ofisinin rəhbəri Nick Lison (Nik Leeson) paralel olaraq Tokio və Sinqapur fond birjalarında əməliyyatlar aparırdı [6]. O, bütün zərərlərini gizli açdığı "88888" nömrəli hesabında cəmləyirdi. Hər şeyi ört-basdır etmək üçün, hətta bir çox hallarda saxta imzalardan, sənədlərdən istifadə etməkdən belə çəkinmirdi. Lakin Lisonun Yaponiyanın Nikkei indeksinə investisiya etməsi onun bu zərərləri gizlətməsini mümkün etdi. Belə ki, Yaponiyada baş vermiş zəlzələ nəticəsində indeks çox aşağı düşdü və nəticədə Lisonun bütün proqnozları puç oldu. Lison vəziyyətin çox pis olduğunu görərək Sinqapurdan qaçmağa qərar verdi. Nə qədər qərribə olsa da, Lison Sinqapur ofisindən qaçarkən stolun üstündə kağıza belə bir qeyd yazmışdı: "Hər hansı bir problem yaratdımsa, üzr istəyirəm". Onun yaratdığı "hər hansı bir

problem" isə, nə az, nə çox, yüz milyonlarla dollar zərər demək idi. Beləliklə, İngiltərənin ən qədim kommersiya bankı sayılan Barings bankı bir şəxsin məsuliyyətsizliyi ucbatından süquta uğradı. Maraqlıdır ki, Lison Frankfurt aeroportunda həbs edildi və bir neçə il həbsdə saxlandı. Sonralar xərçəng xəstəliyindən əziyyət çəkdiyi bilindikdən sonra, onu həbsdən azad etdilər. Hazırda Lison pedoqoji fəaliyyətlə məşğuldur.

Barings nümunəsində daha çox gəlir əldə etmək məqsədilə həm ayrı-ayrı yüksək vəzifəli şəxslərin, həm də bank rəhbərliklərinin zəiflikləri, məsuliyyətsiz davranışları üzə çıxır. Belə ki, Lisonun fəaliyyəti üzərində nə Barings rəhbərliyinin, nə də İB-nin nəzarəti yetərinə olmamışdır.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Cənub Şərqi Asiya ölkələrinin rəhbərliyi külli miqdarda vəsaitlərin idarə olunmasında çətinliklər çəkmiş, iqtisadiyyatda stabilliyə nail ola bilməmişdilər. Nəticədə, onlar son vasitə kimi, Beynəlxalq Valyuta Fondunun yardımına ehtiyac duydular [7].

Məlumdur ki, uyğun maliyyə nəzarəti olmayan mühitdə daim sürətlə böyüyən maliyyə institutları olur. ABŞ-da və Britaniyada da bu proseslər getdi və nəticədə bəzi institutlar o qədər böyüdü ki, onların süqutuna yol vermək mümkünsüz kimi görünürdü. Artıq belə bir təəssürat yaranmışdı ki, bu banklar istədiklərini edə bilər. Maliyyə böhranı zamanı hesab olunurdu ki, bu bankların və investisiya şirkətlərinin süqutu maliyyə sistemini məhv edə bilər [8]. Məhz bu səbəbdən, ABŞ maliyyə rəhbərliyinin Lehmann Brothers bankının süqutuna icazə verməsinin nə dərəcədə düzgün olub-olmaması indinin özündə belə çox aktual debat mövzusu olaraq qalır.

Beləliklə, həm nəzarət sistemində olan çatışmazlıqlar, həm də maliyyə institutlarının məsuliyyətsiz hərəkətləri nəticəsində maliyyə bazarlarını sarsıda biləcək qüvvələr formalaşmışdı. Bunun isə necə acınacaqlı vəziyyətə gətirib çıxardığının şahidi olduq.

Nəticələr

Azərbaycan iqtisadiyyatı son illərdə dünyanın ən sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlarından biri olmuşdur. Hökumətin uyğun islahatları və iqtisadi qərarları nəticəsində Azərbaycan cari maliyyə böhranından o qədər də çox zərər çəkmədi. Bu sahədə xüsusilə də Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının həyata keçirdiyi anti-böhran tədbirlərini qeyd etmək yerinə düşər. Belə ki, 2008-ci ilin oktyabrından 2009-cu ilin may ayınadək uçot dərəcəsi 15%-dən 2%-dək endirilmişdir. Məcburi ehtiyat normaları isə 0.5%-dək azaldılmışdır [9]. Bütün bunlar nəticəsində maliyyə sektorunda likvidlik təmin edilmişdir.

Hazırda dünya maliyyə böhranının arxada qaldığı bildirilir. Lakin bununla belə, iqtisadiyyat və maliyyə sektorları üzərində güclü nəzarət daim saxlanılmalıdır. Belə

ki, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, əksər böhranlar üçün ortaq xüsusiyyətlərdən biri də, iqtisadi bum şəraitinə uyğun islahatların aparılmaması olmuşdu. Bu halın ölkəmizdə təkrarlanmaması üçün maliyyə sektoru və institutları üzərində nəzarət daha da gücləndirilməli, iqtisadiyyat neftdən gələn "isti pullardan" mümkün qədər uzaq tutulmalıdır. Çünki Latin Amerikası borc böhranından da müşahidə edildiyi kimi, neftin hazırkı yüksək qiymətləri aldadıcı ola bilər. Bir neçə müddət sonra neftin qiymətlərinin kəskin düşməsi ölkə iqtisadiyyatında problemlər yarada bilər. Bunun qarşısını almaq üçün Neft Fondu yaradılması çox təqdirəlayiqdir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə məlum olur ki, maliyyə sistemi üzərində daim nəzarət olmalıdır. Bu nəzarətin hansı səviyyədə və həddə olması isə başqa söhbətin mövzudur. Lakin zənnimcə, maliyyə böhranlarının baş verməsinin qarşısını tamamilə almaq heç bir halda mümkün deyil. Bunun üçün heç bir nəzarət mexanizmi kifayət etmir. Çünki tarixə nəzər salsaq, hər bir böhran özündən əvvəlki böhrana bənzərsə də, hər birinin spesifik xüsusiyyətləri, yenilikləri var [7]. Məsələn, qeyd etdiyimiz kimi, 1991-1993-cü il Kiçik bank böhranı dövründə əsas faktorlardan biri daşınmaz əmlak bazarındakı qiymət artımı olmuşdur. Eyni faktor 2007-ci ildə başlayan böhranın də kökündə dururdu. Lakin bu dəfə problemlər tam fərqli çalarlarda peyda oldu. Digər bir nümunə: 20-ci əsr boyunca dəfələrlə valyuta böhranları baş verib. Hər dəfə uyğun dərslər, nəticələr çıxarılsa da, böhranlar yenə də baş verir. Hər böhran özündən əvvəlki ilə müqayisədə yeni xüsusiyyətlərə malik olur. Təbii ki, Bazel I, Bazel II prinsiplərinin qəbul olunması, ABŞ-da maliyyə nəzarətinin daha da sərtləşdirilməsi, reyting agentliklərinin daha sərt nəzarətə götürülməsi və s. kimi məsələlər təsirsiz qalmayacaqdır. Bu kimi dəyişikliklər nəticəsində böhranların mənfi xarakterləri daha da azalacaqdır. Lakin bunlar belə tam çıxış yolu üçün kifayət deyil.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Cooper W., (1999), "The Russian Financial Crisis: An Analysis of trends, causes and implications". Congressional Research Service
2. Hacızadə E.M., Hacızadə A.F. (2009) Qlobal maliyyə böhranı və islam iqtisadi konsepsiyası. Qlobal maliyyə böhranı: iqtisadi təhlükəsizliyin Azərbaycan modeli və dünya təcrübəsi. Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Türkiyə Respublikası Sakarya Universiteti Türk Dünyası Araşdırmaları Vəqfi. Bakı. səh 229-237.
3. Bank of England, "The United Kingdom's small banks' crisis of the early 1990s", what were the leading indicators of failure?
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/workingpapers/wp139.pdf>
4. Schwartz A., (1998) "International Financial Crises: Myths and Realities". The Cato Journal 17, no 3.

5. DeRosa David F., (2001), "In defence of free capital markets. The case against a New International Architecture".
6. Sarker R., 1995, "The old lady and the alchemist" or "the collapse of Barings". Journal of Financial Crime, 3(2), səh 159-162
7. Kindelberger Ch., (1996), Manias, Panic and Crashes: a history of financial crises. New York:Wiley.
8. International Monetary Fund, (1999), "From crisis to recovery in the Emerging Market Economies". World Economic Outlook. Washington D.C.
9. Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən qəbul edilmiş mühüm pul siyasəti və makro-prudensial idarəetmə qərarları. <http://www.nba.az> (AMB-nin internet sahifəsi).

Гасанов Рашад Мусаллим оглы

Сотрудник Центрального Банка Азербайджанской Республики, магистр

Общие характеристики систематических финансовых кризис

Аннотация

Цель исследования – анализ наиболее важных систематических финансовых кризисов последнего столетия.

Методологией является системный подход и сравнительный анализ.

Результаты исследования включают определение основных общих принципов и причин возникновения кризисов в финансовой системе.

Практическая значимость исследования заключается в нахождении предупредительных сигналов возникновения систематических финансовых кризисов в будущем.

Уникальность исследования состоит в том, что автор анализирует минувшие кризисы в финансовой системе, основываясь на докладах Международных Финансовых Институтов и Центральным банкам. Кроме этого, автор выводит свое заключение путем объединения кризисов по категориям.

Ключевые слова: *Глобальные финансовые кризисы, TED spread, "спекулятивные пены"*.

Rashad M. Hasanov

specialist at the Central Bank of Azerbaijan, master

Global financial crises: common features, characteristic properties

Annotation

Purpose - to analyse the most recent systemic financial crises of the last century.

Design/methodology - systemic approach and comparative analysis is applied to the research.

Findings - some common patterns standing behind the financial crises may be used as early warning signals.

Research limitations - lack of statistical data.

Practical implications - these results are crucial, as they may be used as an early warning system for future possible systemic meltdowns.

Originality/value - the paper is unique and original. The author scrutinizes some of the past financial crisis based on reports of supranational institutions such as IMF

Keywords: *global financial crises, TED spread, speculative prices.*

JEL Classification Codes: F33, F37, G01, G21

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 01.02.11.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 11.02.11.

Çapa qəbul olunmuşdur: 17.03.11